

Пише:

Софија
Поповић

Београд, децембра 2006.

Позната српска књижевница Светлана Велмар-Јанковић добила је ових дана још једно признање, можда најважније. Постала је дописни члан Српске академије наука и уметности. Признање је стигло у години која је на неки начин јубиларна за списатељицу - пре пет деценија објавила је свој први роман „Ожиљак“ („Не волим јубилеје а, ако хоћете да будем сасвим искрена – плашим их се“, каже).

Ауторка познатих романа „Лагум“, „Бездно“, „Нигдина“, хроничарка Београда („Дорћол“) у коме је преживела три бомбардовања, превалила је занимљив животни пут – од кћерке „народног непријатеља“ (отац Владимир Велмар-Јанковић био је емигрант у Шпанији после Другог светског рата) до познате списатељице којој живот ништа није ускраћивао, ни награде и признања, ни мужеве, дете, унуке...

За читаоце „Кишобрана“ Светлана Велмар-Јанковић говори о свом животу, стваралаштву и размишљањима.

ПРИЗНАЊЕ САНУ: Захвална сам животу који ме је научио да оно што ми даје прихватим онда када ми даје, с уверењем да то што добијам стиже у прави час.

„ПАРЧЕ“: Кад размишљам о томе шта бих означила као почетак мог књижевног рада, не заустављам се код објављивања романа „Ожиљак“ у јесен 1956. године – него измичем у једну још ранију јесен, у новембар 1952. када сам, у новооткреном листу „Млада култура“, објавила своју прву причу под називом „Парче“. Та је прича скренула пажњу на мене као на непознату младу списатељицу са познатим презименом. Списатељица је себе видела као припадницу књижевне авангарде у повоју, а угледни културни радници са политичким моћима су се различито односили према политичким сенкама које су се обмотале око мог презимена. Није био мали број оних који су сматрали да ме треба одбацити и као декадентног „модернисту“, и као кћер „народног непријатеља“, али је било и оних који су ми пружили велику подршку и као најмлађем члану нове књижевне генерације, супротстављене владајућем књижевном доктрету „социјалистичког реализма“.

БИЛАС ГРОМОВНИК: Без прве и важне, подршке Ивана Иванића, а касније, још важније, Елија Финција и Ота Бихаљи Мерица, који су ми отворили врата „Младе културе“, београдског часописа „Књижевност“ и Издавачког предузећа „Нолит“ у тим раним педесетим годинама – не бих могла да објавим нигде ни слова. Нико се не би усудио да ми штампа ни причу, ни књигу да није било дозволе која је стигла са неког невидљивог а врло високог политичког спрата. Дуго сам мислила да је ту дозволу за излазак на велику књижевну сцену, не само мени него целој мојој књижевној генерацији што се гурала да се испили из Ђиласе неприметности, дао Милован Ђилас, у години 1952. бог Громовник нашег политичког живота. Били су потребни, те године, у књижевности и уметности, нови млади гласови који би се могли схватити и као неувежбани хор што можда предходи, а можда чак и следи значајно иступање Мирослава Крлеже у Љубљани, иступање схваћено као увод у боља времена што се отварају пред науком и културом, времена у којима се мање прети и забрањује, и у којима ће можда затреперити и дахови неке слободе дозвољене људском мишљењу и осећању.

НАРОДНИ НЕПРИЈАТЕЉИ: Ни једној од породица чији су чланови били обележени као „на-

родни непријатељи“ и „издајници народа“, а таквих породица је било много у годинама после рата, није било лако. Сва имовина којом су те породице располагале била је одузета, одрасли чланови углавном нису могли да нађу запослење без обзира на своја знања и стручност, сиромаштво свих је и иначе било велико, а ми смо живели у беди, баш како и треба да живи „пропала буржоазја“ – по идеолошким уверењима послератних моћника. То што из тих тешких година нисам понела ни неке озбиљније психичке трауме, ни

Фото: Драган Тимођевић

Светлана Велмар-Јанковић

неку тмину негативних осећања каква су огорчење, мржња, жеља за осветом могу да захвалим пре свега мојој дивној мајци, великој уметници живљења, која нас је, у тим црним временима, окружила светлошћу своје љубави и племенитости и зарезала спремношћу на хумор баш онда кад изгледа да нема изгледа.

ПРЕДВОРЈЕ СИРОМАШТВА: Моја мајка је почела све озбиљније да бива болесна баш онда кад сам добила, од Министарства за културу, односно од министра Милана Вукоса, (тада су министра називали секретар) стипендију за боравак у Француској. Нисам хтела да идем, бринула сам се за њу – а мајка ме је изгрдила. „Никад ништа ниси добила од ове државе, на против, зар ћеш да одбијеш ово што ти је омогућио један изузетан човек?“

Немој да си луда, мени неће ништа да се деси ако одеш – може ми се десити ако не одеш!“ Отишла сам, заједно са мојим првим супругом, Миодрагом Протићем, кога је, младог, однео рак. Учили смо, уживали у Паризу, радовали се слободи у граду светлости. Тада сам добила и прву озбиљну понуду да останем, понуду да се запослим на сјајном месту. На моје огромно изненађење мој муж, уредник у Радио-Београду, много се мање двоумио од мене: „Понуда је изванредна, треба да останемо, још смо млади, можемо да се снађемо!“ Бринула сам: и за маму, и за моје писање. Да ли ћу икада моћи да пишем на француском као на српском? Тако да осветим сваки дамар језика? Па нисам ја ни Јонеско, ни Бекет! Муж ме је храбрио, а онда сам чула да мајка скрива од мене све већу слабост срца. У секунди сам одлучила: вратићемо се, па макар заувек остали у предворју сиромаштва, али не могу да их оставим: ни мајку, ни писање. И остали смо у том предворју али, верујте ми, никада нисам зажалила због те одлуке.

СЕОБЕ СРБА: Сеобе Срба, оне велике, почеле су одмах после Боја на Косову, али сеоба настала 1991. и каснијих година, кад су Срби

СЕОБЕ СУ СРПСКА СУДБИНА

„Живи у мени, шћућурена неђе у овој ђраћанки сраслој с асвалћом, нека древна сељанка која ужива да се сћара да јој сви укућани буду сћћи, намирени и на сћурном, која воли да ослућкује како јој чељад мирно дише у сну, док кроз касну ноћ промичу већтар и снећ“

бежали са Балкана не само у земље Европе и Америке, него и у Јужну Африку, Аустралију, Нови Зеланд и свугде где су их примали – ипак је била највећа. Помиње се бројка од 400.000 људи: уверена сам да их је много више, свакако преко пола милиона. Међу њима је највише младих, способних, учених – оних најбољих. Сеобе су српска судбина. Наша историографија ипак посебно наглашава трагичност Велике сеобе Срба под Арсенијем Чарнојевићем III, у последњој деценији XVII века. Мисли се да је тада избегло око 100.000 Срба преко Саве и Дунава, колико и после пропасти Првог српског устанка. Кад сам се припремала за писање „Лагума“ читала сам, у Архиву САНУ, исказе које су давали Срби избегли од усташких покоља у годинама 1941. и 1942. и прегледала сам велику књигу свих пописаних избеглица из тадашње Независне државе Хрватске коју је био успоставио и погинуо Комесаријат за избеглице на челу са Томом Максимиловићем. Срба избеглица је у то време немачке окупације било 280.000. – колико и у време хрватских одмазди над Србима под именом „Олуја“ и „Блесак“, 1995, дакле педесет и неку годину касније.

БЕОГРАД И БЕОГРАДИ: У току свог живота који сам највећим делом провела у Београду, живела сам у неколико различитих Београда – ако тако могу да кажем. У оном из првих година после Другог светског рата – разрушеном, сиротињском, под маглом прикривеног јада побеђених и неприкривене суровости победника, сивом. У педесетим годинама тог сивила нестаје, има све више, на београдским улицама, радости и светлости, и смеха, седе се у ресторанима у којима се већ добро једе, излози радњи су све пунији и занимљивији, а у књижевности, сликарству и музици и те како дувају ветрови промена, незамисливи у другом социјалистичком земљама, скочањем под шапом Совјета, испод које је наша држава измакла. То је био Београд у којем су на пиједестал високо биле постављене вредности културе, уметности и науке – али је, такав, кратко потрајао, само док су брзо промакле шездесете године, и започеле седамдесете. Тај Београд расветљености и настројења ка поднебљанској културе сменио је Београд нових политичких условљавања и сукоба, почело је и доба потрошачких алавости које као да је, зачудо, убрзало повратак политичких забрана, сиромаштво је поново запретило, успон града према слободама се зауставио, седамдесете су одмицале, доносехи талог бригаа. Почели смо да пропадамо, час брже а час спорије, па се то пропадање није примећивало у потребној мери, политика је поново узела да одређује наше животе, јер нас је гурала у хаос политичких обрачуна током осамдесетих да бисмо се, већ почетком деведесетих, изгубили у потпуном хаосу мржње, крви, бола, свеколиког распадања, пораза.

ЗАВИТЛАВАЊЕ МОЋНИКА: Издвајам, као блиставу од духовне снаге, ону зиму 1996/97, док су трајали чувени београдски протести. Тај Београд у отпору, тај Београд који се смеје претњама и завитлава моћнике, вратио ми је радост. На жалост, месеци протеста су брзо прошли, отпор се истошио у компромисима. У Београду данас живи свет који, у већини, нити познаје нити признаје лествицу моралних вредности што је владала не само у Београду из мог раног детињства уочи Другог светског рата, него ни

из моје ране послератне младости, проведене у сивом Београду којим је владао Господар Страх, како би рекла Надежда Мандељштам.

СВЕТЛОСТИ НАД КАЛЕМЕГДАНОМ: Вредности су промене, светови су промењени, Београд се променио, све се, не само овде код нас, брзо мења – али, знате шта? Светлости над Калемегданом, над обема рекама, над Дорћолом, Теразијама и над Врачаром, над Београдом који се, у неким деловима још леп, а у неким баш ружан, сијно распрострао на све стране – остале су исте, истијате, непромењене! Упркос загађеном ваздуху, сунцу које нам сажиче кожу, отровима у земљи, водама и облацима – космичке светлости над овим градом опстају и трају и препознајем их, сваког јутра и сваке вечери.

ПЕТИ И ШЕСТИ ОКТОБАР: Данас сви већ добро знамо да смо освојили пети, а пропустили шести октобар двехиљадите године. Колико је то велики пропуст сви осећамо, али не видим себе као особу која уме да предвиђа политички расплет догађаја. Кад би демократски одређени политички челници пристали на међусобну слогу, то би можда могло да нам буде од помоћи. Али још је Свети Сава, узалуд, покушавао да међу Србима засеје слогу – није успео.

СРПСКИ МЕНТАЛИТЕТ: Да сам умела да укратко скицирам, било на који начин, своју представу о српском менталитету, зар бих толико лутала по нашим историјским прошлостима и садашњостима, толико им се посвећивала? Све што сам сазнала или наслутила о српском менталитету, ако сам ишта сазнала и наслутила – а ништа није трајало кратко – уплела сам у своја прозна казивања. Мој могући одговор је у мојим књигама.

ВЛАСТ И ЗЛО: Власт је моћ, а моћ је најневероватнија страст, олуј који у човеку зна да пробуди и оне најтамније нагоне, међу којима је нагон ка доношењу зла другоме, ка уживању у злу – далеко најјачи.

ЧАСОВИ ЛУДОСТИ: Како да их немам! Живот без часова лудости био би досадан – а мени никада није досадно! (Осим кад слушам досадне политичке говоре, али онда најчешће заспим.) Волим и да се играм и да лудујем, чак и у овим годинама – али вас молим да ме не питате шта онда радим!

ЖИВОТНА ЛЕПОТА: Лепота је у светлостима љубави, јер је љубав светлост и лепота постојања.

ФЕМИНИЗАМ: Никад нисам била феминисткиња, али сам увек била и бићу на страни жена и њихове борбе за већа права у мушкој цивилизацији којој припадамо. Неоспорно је да способне жене много теже добијају признања него мушкарци, њихове колеге на истом послу. Феминизам је покрет са прилично дугом традицијом и заиста се показао успешним, у неким друштвима, у бици за права жена. Свакако да ту успешност треба поштовати. Оно што ме је одбијало и што ме одбија од тога покрета јесте склоност многих присталица феминизма да свима који не деле њихова уверења ускраћују свако поштовање и свако право на другачије мишљење. После дугогодишњег живота у неслободном друштву, на такав вид искључивости гледам са зебњом и неодобравањем.

ДРЕВНА СЕЉАНКА: Живи у мени, шћућурена неђе у овој граћанки сраслој с асвалћом, нека древна сељанка која ужива да се стара да јој сви укућани буду сћи, намирени и на сћурном, која воли да ослућкује како јој чељад мирно дише у сну, док кроз касну ноћ промичу већтар и снећ. Древна сељанка, симбол вечног женског, Мајке Земље од које смо постали и којој се враћамо.